

**ЧОРНИЙ ГУМОР ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД КОМІЧНОГО****Кузєбна В. В.**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу  
Черкаський державний технологічний університет  
бул. Шевченка, 460, Черкаси, Україна  
[orcid.org/0000-0002-8365-9198](https://orcid.org/0000-0002-8365-9198)  
[kuzebnaya.vlada@gmail.com](mailto:kuzebnaya.vlada@gmail.com)*

**Грєчуха Л. О.**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу  
Черкаський державний технологічний університет  
бул. Шевченка, 460, Черкаси, Україна  
[orcid.org/0000-0002-6723-2944](https://orcid.org/0000-0002-6723-2944)  
[l-hrechukha@ukr.net](mailto:l-hrechukha@ukr.net)*

**Ключові слова:** чорний гумор, феномен, комічний ефект, стилістичні фігури, тропи, функції.

У статті зроблено спробу дослідити сутність феномена «чорного гумору» в діахронічному і синхронічному аспектах. Дослідницький фокус зосереджено на еволюційній природі зазначеного явища; вивчаються особливості зародження, становлення і розвитку чорного гумору у різні історичні періоди. Особлива увага приділяється розкриттю сутності феномена «чорного гумору» як особливого виду комічного. Обґрунтовано актуальність дослідження й проаналізовано низку теоретичних праць, присвячених вивченню феномена «чорного гумору» в літературі, мистецтві, мовознавстві, перекладознавстві, кінопродукції тощо.

Визначаються характерні риси чорного гумору, які вирізняють його з-поміж інших форм комічного, а саме: еkleктика, тобто поєднання на перший погляд непеєднаного, як-от: знаходження смішного у трагічному. Виокремлено низку стилістичних засобів і художніх прийомів, які беруть участь у створенні чорно-гумористичного ефекту, серед них: метафора, гіпербола, літота, порівняння, силєпис, зєвгма, каламбур, антитеза, персоніфікація.

У процесі дослідження з'ясовано ті тематичні домінанти, які вважаються плідним матеріалом для «чорних» гумористів. Найбільш поширеними є національна або етнічна приналежність, гендерні стереотипи, сексуальна орієнтація, хвороби, смерть, фізичні і розумові вади, політика, імміграція, релігія, війна, соціальний статус тощо.

Аналізуються функціональні можливості чорного гумору, в результаті чого визначається, що однією з ключових функцій є самозахист. Важливість цієї функції важко переоцінити, адже механізм самозахисту запускається несвідомо, коли людина стикається з подіями або явищами, які не піддаються раціональному поясненню або усвідомленню. Не менш важлива функція чорного гумору – комунікативна, сутність якої полягає у важливості прояву як негативних, так і позитивних емоцій, які відіграють значну роль у процесі комунікативного акту. Зазначена функція також сприяє стабілізації психічного стану індивідуума, адже чорний гумор є своєрідним регулятором поведінки, який утримує життєві процеси в оптимальних межах задоволення потреб і попереджає

руйнівний характер будь-яких чинників для життєдіяльності людини. Ця функція тісно пов'язана з функцією втамування «емоційного голоду», що є необхідною умовою для збереження і зміцнення психічного здоров'я людини.

Таким чином, феномен «чорного гумору» має низку характерних рис, які виокремлюють його з-поміж інших видів комічного. Природа чорного гумору амбівалентна, адже в ньому одночасно знаходять відображення такі категорії, як гумор і трагізм. Можна стверджувати, що цей різновид гумору має власні закони та принципи функціонування.

## BLACK HUMOUR AS A PECULIAR KIND OF COMIC

**Kuzebna V. V.**

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Translation  
Cherkasy State Technological University  
Shevchenko Boulevard, 460, Cherkasy, Ukraine  
orcid.org/0000-0002-8365-9198  
kuzebnaya.vlada@gmail.com*

**Hrechukha L. O.**

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics and Translation  
Cherkasy State Technological University  
Shevchenko Boulevard, 460, Cherkasy, Ukraine  
orcid.org/0000-0002-6723-2944  
l-hrechukha@ukr.net*

**Key words:** *black humour, phenomenon, comic effect, stylistic devices, artistic techniques, functions.*

The article attempts to investigate the essence of the phenomenon of “black humour” in diachronic and synchronic aspects. The research focus is on the evolutionary nature of the phenomenon; the features of the origin, formation and development of black humour in different historical periods are studied. Special attention is paid to revealing the essence of the phenomenon “black humour” as a special type of comic. The relevance of the research is substantiated and a number of theoretical works devoted to the study of the phenomenon “black humour” in literature, art, linguistics, translation studies, film production, etc. are analyzed.

The characteristic features of black humour distinguishing it from other forms of comic humour are identified. It is eclecticism that is a combination of seemingly incongruous, such as existing of the funny in the tragic. A number of stylistic tools and artistic techniques involved in creating a black-humorous effect are identified. Metaphor, hyperboles, litotes, comparison, syllepsis, zeugma, pun, antithesis, and personification are among them.

In the course of the research, those thematic dominants that are considered fruitful material for “black” comedians were found out. The most common ones are national or ethnic identity, gender stereotypes, sexual orientation, illness, death, physical and mental disabilities, politics, immigration, religion, war, social status, and so on.

The functionality of black humour is analyzed. As a result, it is determined that one of its key functions is self-defense. The importance of this function cannot be overemphasized, because the self-defense mechanism is triggered unconsciously when a person is faced with events or phenomena that cannot be perceived or rationally explained. An equally crucial function of black

humour is communicative, the essence of which is the importance of showing both negative and positive emotions, which play a significant role in the process of communication. This function also helps to stabilize the mental state of an individual, because black humour is a kind of a behavior regulator that keeps life processes within optimal limits of meeting needs and prevents the destructive nature of any factors for human life. This function is closely related to the function of satisfying “emotional hunger”, which is a necessary condition for maintaining and strengthening person’s mental health. Thus, the phenomenon “black humour” has a number of characteristic features that distinguish it from other types of comic. The nature of black humour is ambivalent, because it simultaneously reflects such categories as humor and tragedy. It can be stated that this type of humour has its own laws and principles of functioning.

**Постановка проблеми.** Чорний гумор – це феномен, який є невід’ємним елементом культурної свідомості представників різних соціокультурних спільнот в усьому світі. Він має багатовікову історію функціонування у традиціях різних країн і народів. Феномен «чорного гумору» постійно перебуває у ракурсі наукової уваги фахівців різних галузей, як-от: філософів, літературознавців, соціологів, лінгвістів, культурологів, антропологів, психологів тощо. Та попри це, в науковій парадигмі бракує однастайності щодо визначення цього багатоаспектного явища. У загальному розумінні чорний гумор розглядається як жарти людини, яка потрапила у безвихідну або скрутну ситуацію. Але подібна дефініція значно обмежує функціональний потенціал цього феномена. Здебільшого чорний гумор визначають як різновид гумору, який має на меті викликати «похмуру» посмішку шляхом спотворення усталених соціальних норм і моральних цінностей. Іншими словами, чорний гумор – це гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає у глузуванні над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими» темами [15].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики є достатньо наукових праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів функціонування чорного гумору в різних сферах життя людини. Однак феномен «чорного гумору» не лише був, а й досі залишається актуальним об’єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Так, еволюційна природа терміна «чорний гумор» досліджується такими науковцями, як А. Бретон, С. Дубін, С. Ковальова, Є. Стеценко тощо. Феномен гумору і сміху вивчається у працях Л. Карасьова, В. Проппа, О. Флеонові та інших. Проблема класифікації чорного гумору досліджується у праці В. Беляніна та І. Бутенко «Антологія чорного гумору», де дослідники виокремлюють теми, в яких знаходять відображення чорно-гумористична парадигма, серед них: тварини, герої

народних казок і художніх творів, політика, релігія, «людина – техніка», нещасні випадки, сім’я, розваги, біль тощо [2, с. 43]. Тематичну класифікацію чорного гумору обрано за об’єкт дослідження також у працях М. Кулинич і А. Плеханова.

Переважає більшість наукових праць присвячена вивченню засобів створення гумористичного ефекту. Слід зазначити, що ця проблема перебуває у фокусі наукового інтересу як вітчизняних (Ф. Бацевич, О. Бойченко, Т. Денісова, А. Леськів, С. Кумпан, Р. Семків), так і зарубіжних науковців (І. Арнольд, А. Карасик, М. Кулинич, Т. Ничипорович, Г. Судзіловський; А. Грайс, Ч. Морріс, Ж. Шеньє-Жандрон тощо).

В українській літературі відсутня глибинна традиція так званого «чорного гумору», поширеного в багатьох літературах світу. Проблема гумору, як правило, перебуває на маргінесі зацікавлень українських дослідників. Існують нечисленні праці, присвячені окремим періодам розвитку, жанрам чи нормам комічного (Н. Віннікова, Г. Грабович, Т. Гундорова, К. Єремєєва, Г. Нога, М. Павлишин, Р. Семків). В останній час певною мірою цю прогалину заповнюють окремі твори Ю. Андруховича, О. Забужко, О. Ірванця, П. Корабчука, А. Куркова, О. Лютого (А. Мухарського), Л. Подерв’янського, Н. Сняданко і, звичайно, Ю. Винничука, який небезпідставно вважається «батьком українського чорного гумору». А відтак твори вищезгаданих авторів стають об’єктом наукової уваги з боку академічної спільноти, представники якої обирають за предмет дослідження чорний гумор.

Загалом, аналіз теоретичних праць, присвячених вивченню феномену чорного гумору, допоміг виявити нерівномірність розподілу наукової уваги щодо цієї проблеми. Найбільш чисельними виявилася праці, автори яких досліджують перекладацький аспект чорного гумору. Так, проблемам відтворення чорного гумору у кінопродукції присвячені праці О. Борисова, В. Конкульовського, А. Медведевої, Л. Пономаренко та інших; перекладом чорного гумору у художніх творах

займалися С. Кумпан, О. Підгрушна, О. Смольницька та інші.

Останнім часом у загальному мовознавстві все більшої актуальності набуває тенденція вивчення специфіки функціонування чорного гумору в медійному дискурсі, який охоплює такі сфери, як преса, радіо, кіно, анімація, телебачення, реклама, ігри, Інтернет тощо. Цілком виправдано, що в мовознавчій парадигмі з'являється більше наукових праць (В. Ганечко, С. Гулуєва, В. Самохіна, К. Скоцеляс, О. Харченко, Т. Ярміна; J. R. Alexander, B. J. Blake, A. Leibold, W. Ruch тощо), у фокусі уваги яких перебувають різноманітні проблемні питання, пов'язані з чорним гумором. Більшість із них досліджують особливості прояву і відтворення чорного гумору переважно в рекламних продуктах, кінопродукції та друкованих ЗМІ [8, с. 182].

Тож **актуальність** нашого дослідження є цілком очевидною й зумовлена, з одного боку, нерівномірним розподілом наукової уваги до вивчення феномена «чорного гумору» у сучасній науковій парадигмі; а з іншого боку, необхідністю проведення більш ґрунтовного та узагальненого дослідження чорного гумору в діахронічному та синхронічному аспектах.

**Мета** дослідження полягає у виявленні і дослідженні характерних ознак феномена «чорного гумору», який вважається особливим видом комічного.

Для виконання поставленої мети дослідження вважаємо за необхідне вирішити такі **завдання**:

- 1) з'ясувати ступінь вивчення феномена «чорного гумору» у сучасних наукових дослідженнях;
- 2) дослідити еволюційну природу явища «чорного гумору»;
- 3) проаналізувати стилістичні фігури, які беруть участь у створенні ефекту «чорного гумору»;
- 4) вивчити функціональні можливості феномена «чорного гумору».

**Об'єктом** дослідження є феномен «чорного гумору», тоді як за **предмет** дослідження обрано специфічні риси, які вирізняють вищезазначене явище з-поміж інших видів комічного.

**Виклад основного матеріалу.** Поняття «чорний гумор» досить міцно закріпилося у тезаурусі сучасної людини. Ми стикаємося із цим феноменом у різних сферах нашого життя: на роботі, в побутових розмовах, на радіо та телебаченні, в газетах та книгах. Саме тому чорний гумор став об'єктом для досліджень науковців різноманітних галузей.

Протягом багатьох століть феномен «чорного гумору» був невід'ємною складовою частиною культурних традицій країн західних цивілізацій. Вважається, що цей вид гумору вперше з'явився

у літературі доби Античності, а саме в інтелектуальних комедіях Арістофана, поява яких датується ще V століттям до н. е. Однак популяризація чорно-гумористичної парадигми відбувається лише у 60–70-х роках XX століття, завдяки появі й подальшому розквіту школи «чорного гумору» в американській культурі [10, с. 28]. Зasadничими принципами письменників представників школи «чорного гумору» є тотожні філософсько-естетичні погляди. Для них ключовим поняттям стає іронія, що розуміється як спосіб екзистенції у світі, як фундаментальний принцип інтерпретації всього, що в цьому світі відбувається. Серед представників цієї школи слід назвати Дж. Барта, Д. Бартельма, В. Берроуза, К. Воннегута, Д. Геллера, Дж. Гоукс, Д. П. Донліві, С. Елкіна, К. Кізі, Дж. Макелроя, Т. Пінчона, чия своєрідна творча спорідненість сьогодні загальноновизнана і базується на самоіронічному висміюванні «хворого світу».

Попри той факт, що витоки чорного гумору сягають часів Античності, саме французькі сюрреалісти вважаються першовідкривачами терміна «чорний гумор». Так, письменник Ж. Гюїсманс використовував зазначену терміносполуку у своїх працях ще в 80-ті роки XIX століття. Проте широкого вжитку вона набула лише у 1939 році завдяки засновнику сюрреалістичного руху Андре Бретону, який є автором праці «Антологія чорного гумору». Феномен «чорного гумору» розглядався прихильниками сюрреалістичного руху як «єдина гідна реакція на безумства навколишнього світу» [3, с. 140].

На думку А. Бретона, чорний гумор – це ворог сентиментальності в усіх її проявах. Філософ був першим, хто виокремив цей вид гумору в літературі та частково його систематизував. Тим не менш, він зауважує, що первинне поняття «чорний гумор» не мало належного смислового навантаження та використовувалось для опису низького гумору.

Важливий внесок у розвиток чорного гумору, згідно з А. Бретоном, зробили З. Фрейд і Г. Гегель. Філософ спирався на положення З. Фрейда про жорстоку природу чорного комізму, а також на праці Г. Гегеля, який визначав цей феномен як об'єктивний вид гумору, тобто такий, що має особистісний характер і тісно пов'язаний з переживанням реальності.

Перша світова війна значно вплинула на філософію сюрреалістів та їхнє сприйняття реальності. Так, митці вважали, що співчуття навколишньому світу з його трагічними подіями, на які людина не може вплинути, – ірраціональне та суперечить людській природі. Послідовники цього руху вірили, що сприйняття реальності, якою б жорстокою вона не була, повинно відбуватись через

призму сміху, який «знешкоджував» весь трагізм ситуації. На думку сюрреалістів, чорний гумор був відповіддю людини на безглузду жорстокість навколишнього світу.

Прикметно, що найбільшого попиту феномен «чорного гумору» зазнає у період раннього пост-модернізму, характерною рисою якого було явище «веселого нігілізму», що виражається в комічному переосмисленні моральних традицій і зосередженні на абсурдності людського існування. Важливою рисою мовного втілення чорного гумору була його експериментаторська природа. Таким чином, слова у творах «чорних гумористів» набували зовсім іншого значення.

Варто зазначити, що аналіз теоретичних праць, присвячених вивченню різноманітних аспектів функціонування чорного гумору, виявив відсутність однастайності щодо дефініції цього явища. Вважаємо, що це пояснюється багатоаспектною природою зазначеного феномену, позаяк останній знаходить відображення у різних сферах життя як суспільства, так і окремого індивіда, а тому неможливо надати йому однастайну оцінку.

Сутність терміносполуки «чорний гумор» може вважатися амбівалентною, адже одночасно об'єднує такі протилежні поняття як трагічне та комічне. Спираючись на визначення “*Dictionary of World Literary Terms*”, чорний гумор – це «гумор, предметом для насмішки якого є підривання моральних цінностей, що викликає похмуру посмішку» [16, с. 42].

Трактування феномена «чорного гумору» ускладнюється різними чинниками соціального, історичного та особистісного характеру. Кожна людина сприймає цей вид комічного спираючись на власний світогляд, і, можливо, взагалі не вважає його гумором. Чорний гумор знаходиться на межі смішного та трагічного, а тому порушення балансу між цими фазами може призвести до зміни рівня жорстокості або дотепності жарту. З іншого боку, цей вид гумору є досить суб'єктивним, оскільки різні культури сміються над різними явищами/подіями/ситуаціями, що ускладнює розуміння «чорних» жартів.

Оскільки не існує уніфікованого визначення феномена «чорного гумору», ми проаналізуємо ті, які, на нашу думку, найповніше описують це явище. У більш загальному сенсі чорний гумор – це «гумор, який знаходить смішне в жорстокому та жадливому» [13, с. 10]. Як зазначає дослідниця Н. Бурсова: «Чорний гумор – це гумор з домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає у глузуваннях над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими «похмурими» темами» [4].

Це – інтернаціональне явище, характерною рисою якого є злиття засобів комічного та трагіч-

ного. На відміну від традиційного поняття гумору, яке полягає у добродушному висміюванні певних рис характеру чи зображуваної дійсності з метою виправлення недосконалості, комізм чорного гумору має глобальний характер та спрямований на висміювання людської дурості, помилок та алогізму людського буття [5, с. 40].

Це поняття може стосуватися жартів, які висміюють теми смерті, фізичних вад, національної та гендерної приналежності, міжособистісних відносин, релігії, хвороб, злочинів, тощо – тобто ті сфери соціального життя людини, звернення до яких має носити сакральний або політкоректний характер згідно зі сформованими в суспільстві морально-етичними нормами.

Чорний гумор віддзеркалює неочікуване, іноді деформоване ставлення до традиційних цінностей та усталених соціальних норм. Можливо, саме цей фактор зумовлює його популярність у молодіжній культурі. Особливістю чорного комізму є альтернативне бачення таких важливих і серйозних явищ, як смерть, хвороби, насилля, фізичні та психічні вади, трагедії тощо. На відміну від традиційної культури, у якій прийнято уникати обговорення подібних трагічних тем, чорний гумор, навпаки, висвітлює їх крізь призму комічного. Таким чином, цей вид гумору може вважатися певною формою каламбуру з елементами цинізму.

Головна відмінність чорного гумору від інших форм комічного полягає в амбівалентній реакції, яку він спричиняє. Так, розважальний характер жарту спершу викликає сміх у реципієнта, який, в результаті усвідомлення трагічності описаної ситуації, перетворюється на страх і сором за власні емоції.

Чорний гумор стосується негативних аспектів людського буття. Двоїстість його природи зумовлена також тим, що, з одного боку, він репрезентує цинічне висміювання та глумління над моральними цінностями суспільства, а з іншого – сприяє подоланню страху перед неминучим. За допомогою чорного гумору людина може об'єктивно оцінити пережиті події, а також протистояти страху та болю, появу яких спричиняють такі події. Найбільш трагічною але неминучою є тема смерті, хоча серед інших тем для висміювання можуть бути хвороби, фізичні та психічні вади, расова дискримінація, релігія, культурні відмінності, соціальний статус тощо. Однак попри серйозність перелічених тем, використання чорного гумору допомагає перевести дискусію в інше русло, таким чином обговорення серйозних тем набуває невимушеного характеру.

Елементи чорного гумору знаходять відображення переважно в текстах таких функціональних стилів, як: художній, публіцистичний (медійний), розмовний. Слід наголосити, що явище «чор-

ного гумору» має багатогранний та суб'єктивний характер, адже реципієнт, зважаючи на власний життєвий досвід і світоглядні принципи, оцінює рівень жартівливості інформації.

Характерною ознакою мовотворчості письменників представників школи «чорного гумору» є використання низки прийомів і художніх засобів, таких як:

1) пародія на сакральні теми, звернення до «табу»;

2) бурлеск, перформанс, карнавалізація, прагнення до епатажу і провокації;

3) гротеск, сміх над страшним і відразливим;

4) асоціативне сприйняття світу, велика кількість алюзій, референтних фраз;

5) іронія, сприймається як головний принцип інтерпретації всього, що відбувається в світі;

6) еkleктизм, змішання стилів;

7) алогічність і сюрреалістичність сюжету, гра без правил, заснована на ірраціональному та абсурдному початку;

8) розчарованість в ідеалах та ілюзіях минулого, відчуття перенасиченості всіма принципами, ідеями, художніми течіями, нігілізм;

9) яскраво виражений агностицизм, сумнів в достовірності наукового знання в істинності відображення реальності людськими органами почуттів;

10) звернення до інтуїтивного початку;

11) сприйняття світу як хаосу;

12) сприйняття твору як самоцілі (автор не прагне привести реципієнта до розуміння його художнього задуму);

13) циклічність, велика кількість рефренів, повторень. На цьому рівні комічний ефект виникає при штучному втручанні в семантику слів за допомогою засобів мовної виразності: тропів (лексичні зображально-виражальні засоби, в яких слово або словосполучення вживається в переносному значенні), стилістичних фігур [5, с. 40].

Чорний гумор, як особливий вид комічного, має власну мовну специфіку. Так, для досягнення чорно-гумористичного ефекту використовується низка стилістичних прийомів і лексичних засобів. Так, провідну роль для створення гумористичного ефекту відіграє *метафора*. Цей художній засіб може бути визначений як «троп, що складається із вживання слів і виразів у переносному значенні на підставі подібності, аналогії; прихованого образного порівняння, перенесення властивостей одного предмета або явища на інший на підставі спільних ознак» [7]. Однак задля досягнення комічного ефекту метафора повинна бути вжита у нестандартному для основної семантики слова значенні, що відображає суб'єктивне ставлення автора, незвичайні ознаки порівнювальних предметів та явищ, наприклад: «*Пролісків перші бла-*

*китні отари*» (М. Рильський); «*Вечір тутачки крапчастий в деревах моркву гризе*» (М. Воробйов); «*Exhaustion is a thin blanket tattered with bullet holes*» (Matthew De Abaitua); «*But soft, what light through yonder window breaks? It is the east, and Juliet is the sun!*» (William Shakespeare).

Такий стилістичний прийом, як *порівняння*, також часто використовується у «чорно-гумористичних» творах. Образне порівняння, яке може бути визначено як «троп, мета якого полягає у зіставленні одного предмета з іншим задля глибшого розкриття сутності останнього» [11]. Порівняння відбувається за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників, на кшталт: *як, мов, немов, наче, ніби, буцім-то; like, as, as if, as though*: «*Були тут огнелікі кани, як стакани з кривавим вином*» (М. Заболоцький); «*I wandered lonely as a cloud that floats on high o'er vale and hill*» (W. Wordsworth).

Гумористичний потенціал як порівняння, так і метафори безпосередньо пов'язаний із рівнем протиріччя між семантичними одиницями, що входять до їхнього складу. Так, комічний ефект залежить від інтенсивності вираження смислових планів. Таким чином, «порівняння непорівнюваного», спроба виокремити неочевидні загальні характеристики та ознаки є одним із найбільш продуктивних гумористичних прийомів, що дозволяють реалізувати комічну установку автора.

Ще одна стилістична фігура, яка бере участь у створенні комічного ефекту, – *гіпербола*. Її сутність полягає в навмисному перебільшенні певної ознаки, явища, події з метою надати зображуваному більшій виразності. Так, гіперболізація активно використовується у саркастичних висловленнях, які є важливими складовими частинами чорного гумору, наприклад: «*мільйон вибачень*», «*чекати цілу вічність*»; «*Шаровари, завширшки з Чорне море*» (М. Гоголь); «*a million other things to do*», «*to drown in paperwork*»; «*At that time Bogota was a remote, lugubrious city where an insomniac rain had been falling since the beginning of the 16<sup>th</sup> century*» (Gabriel García Márquez).

*Лімота*, яка є протилежним явищем гіперболи, використовується задля применшення будь-якої ознаки, або навсмісного пом'якшення. У гумористичному аспекті лімота виконує функцію применшення значення описуваного явища для створення іронічного або саркастичного ефекту, наприклад: «*сили як у комара*», «*ріски в роті не було*»; «*Your шпіц, чарівний шпіц, не більше наперстка*» (О. Грибоедов); «*She was not quite what you would call refined. She was not quite what you would call unrefined. She was the kind of person that keeps a parrot*» (M. Twaine).

Наступною ключовою стилістичною фігурою для створення ефекту чорного гумору є *персо-*

ніфікація або уособлення. Специфіка прийому уособлення полягає в тому, що неживі предмети набувають ознак живих, наприклад, «дар мови», «зима – чародійка», «верба сміється»; “The moon played hide and seek with the clouds”, “An alarm yelled at me”, “Lightning danced in the sky”. Можна стверджувати, що найбільш поширеним явищем, яке постійно піддається персоніфікації авторами чорно-гумористичного жанру, є смерть. Її (в західній мультиплікаційній і кінематографічній традиції) смерть набагато частіше зображують в образі людини – прим. авт. В. Кузєбна, Л. Грєчуха) наділяють людськими рисами характеру, такими вадами та недоліками, як: пихатість, самовпевненість, норовливість, блюзнірство, підступність, брехливість тощо. Прийом уособлення є досить поширеним явищем у дитячих шоу, сюжети яких нерідко будуються навколо антропоморфних звірів, живих іграшок, рослин. Це зумовило виникнення певного тренду, сутність якого полягає у використанні персоніфікованих героїв у чорних комедіях. Можна припустити, що метою такого тренду є створення дихотомії, що базується на різкому розходженні між надмірно правильним, прекрасним і добрим світом, створеним для маленьких глядачів дорослими як ілюзія, яка ніколи не стане реальністю. Цілком очевидно, що ефект поєднання несхожих всесвітів викликає справжні емоції у дорослої аудиторії. Прикладом цього можуть слугувати фільми жахів, де зло втілюється в іграшку або інший неживий предмет.

Одним із основних засобів створення комічного ефекту є використання такого різновиду мовної гри, як *каламбур*, сутність якого полягає у свідомому порушенні мовної норми та базується на звуковій схожості та смисловій відмінності слів, очікуваному або ж несподіваному об’єднанні несумісних значень в одній фонетичній або графічній формі, наприклад: «Прийомний син барона був баран» (Л. Костенко); “They seemed to think the opportunity lost, if they failed to point the conversation to me, every now and then, and stick the point into me” [Ch. Dickens]. Така невідповідність у плані змісту і форми створює комічний ефект, що забезпечує успіх каламбуру [1, с. 370].

Не менш поширеним у чорно-гумористичних продуктах є використання *зевзми*. Ця стилістична фігура реалізується у вигляді низки гіпотактичних (складених) речень, організованих навколо одного загального головного члена речення (підмета або присудка). Цей прийом використовується для створення гумористичного ефекту «обманутого очікування», позаяк його сутність полягає у реалізації відношень одного слова або поняття до двох або більше смислових значень, наприклад: «Затихло все... Тільки дівчата та соловейко не затих» (Т. Шевченко); “Yet time and her aunt moved

*slowly – and her patience and her ideas were nearly worn out before the tete-a-tete was over”* (J. Austen).

Подібну стилістичну функцію виконує й *силєнєис*. Це стилістично зумовлене порушення правил узгодження, риторична фігура або змішаний троп, сутність якого полягає в неправильному узгодженні підмета і присудка, коли, наприклад, підмет – займенник третьої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі, або підмет – займенник першої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі [12]: «А я візьми та й скажи» (3 усн. мовл.); або стилістична помилка, синтаксичне оформлення семантично неоднорідних елементів у вигляді однорідних членів речення: “It’s a small apartment. I’ve barely enough room to lay my hat and a few friends” (D. Parker). Відтак головна функція силєнєису – створення комічного ефекту шляхом навмисного порушення стилістичних, граматичних і семантичних відносин.

Прийом *антитези* також виконує низку важливих функцій для створення гумористичного ефекту. Сутність цієї фігури – протиставити поєднані слова, поняття чи смислові значення, що створює ефект контрасту: «Живемо ми гаразд... люди до нас добре відносяться, лихої слави мене набираємось, а хіба доброї потрошку» (Леся Українка); “And let my liver rather heat with wine than my heart cool with mortifying groans” (W. Shakespeare).

Наступною стилістичною фігурою, яка часто використовується у творах чорного гумору, є *перифраз*. Це – заміна прямого найменування предмета непрямым його означенням, зазвичай у формі описового словесного зворота, що вказує на предмет, наголошуючи на його побічних ознаках. Він вживається замість звичайної назви певного об’єкта і реалізується в різних формах опису його істотних і характерних ознак. Перифразом можуть бути як довільні, так і фразеологічні сполучення слів, наприклад: «майстер сцени» – артист, театральний режисер; «благородні птахи» – лебеді; «чорне золото» – вугілля; «бити себе в груди» – каятись; “the Dark Continent” – Африка; “an affair of honor” – дуель; “that punctual servant of all work” – сонце і т. п.

Слід зазначити, що мова у творах «чорних гумористів» характеризується інконгруентністю, тобто використанням лексем з різних стилістичних реєстрів, що означає, що мовні одиниці зі зниженого реєстру можуть використовуватися поряд із лексемами книжного, піднесеного стилю. Використовуючи цей прийом, «чорний гуморист» навмисно наголошує на дуальності людської природи. Слід зазначити, що часто лексеми із книжкового реєстру мови використовуються «чорними гумористами» для зображення фізіологічних функцій людського організму.

Отже, спираючись на вищезазначене, можемо зробити узагальнення, що чорному гумору притаманна скептична та бунтівна природа, характерною рисою якої є іронічне ставлення до культурної ери ХХ століття, а також нівелювання усталених традицій. Оскільки табуйовані теми вважаються плідним матеріалом для чорних гумористів, вважаємо за доцільне взяти до уваги результати опитування, проведеного дослідницею Н. Замерченко. Таким чином, за результатами опитування носіїв російської та німецької мов було виокремлено найбільш поширені табуйовані теми, серед яких: національна або етнічна приналежність, гендерні стереотипи, сексуальна орієнтація, хвороби, смерть, особи з фізичними і розумовими вадами, політика, імміграція, вік, проституція, насильство, заробітна плата, соціальний статус тощо. Це може слугувати прикладом того, як культурний досвід формує та впливає на комунікативні табу, які в результаті визначають сприйняття жартів [6, с. 29].

Феномен «чорного гумору» тісно пов'язаний із психологією. Чимало дослідників у цій галузі намагалися виявити причини, які зумовлюють ставлення індивіда до чорного гумору. Одним із таких науковців був німецький філософ і психолог Еріх Фромм. Його праця «Анатомія людської деструктивності» (*The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973) присвячена одному з найбільш важливих для людства питань – питанню про деструктивну, руйнівну природу, притаманну кожному індивіду, його зв'язок з багатьма парадоксальними і подекуди жорстокими явищами, специфікою комізму та неусвідомленим тяжінням людини до чорного гумору [14].

Е. Фромм приходять до висновку, що кожна людина має одночасно два протилежні прагнення – до життя і до смерті, різниця лише в тому, що в різних людей вони проявляються в різних пропорціях. За ступенем прояву цих прагнень Е. Фром поділяв людей на два психотипи:

1) біофіли – життєлюбів, які надають перевагу оптимістичним і мажорним проявам життя;

2) некрофіли люблять неживе, охоче говорять про смерть, хвороби, похорони тощо. Вони живуть минулим. За Е. Фроммом, той, хто любить мертве, той любить силу, владу. Серед видатних людей-некрофілів можна назвати А. Гітлера і І. Сталіна, хоча вони позиціонували себе «відданими захисниками».

Некрофіли та біофіли по-різному розуміють універсальні цінності, такі, наприклад, як справедливість, добро. Для некрофілів зміст справедливості зводиться до правильного розподілу. У біофілів зміст справедливості виражає створення як самоствердження, а добром є все, що слугує життю [9].

Зрозуміло, що розподіл суспільства на некрофілів і біофілів має досить умовний характер, оскільки світ – це єдність протилежностей. Саме тому кожна людина може поєднувати обидва психотипи. Таким чином, різнопланове тяжіння до двох вищезазначених психотипів особистості багато в чому зумовлює індивідуальність сприйняття чорного гумору, його розуміння або заперечення. Адже саме некрофіли надають перевагу чорному гумору, який для них є своєрідним важелем утримання від агресії [14].

Незважаючи на неоднозначний характер чорного гумору та певне неприйняття його суспільством, історія існування цього виду комічного свідчить про потребу людства у ньому. Філософ Е. Фромм виокремлює важливі функції чорного гумору, які нині є загально визнаними.

*Самозахист* відіграє одну із ключових ролей у чорному гуморі. За удаваною байдужістю, необхідною для створення комічного ефекту, ховається справжнє бажання висміяти несправедливість і ненависть, що панує навколо, подолати відчай за допомогою сміху. Щоденно людина стикається з явищами та подіями, раціональне розуміння яких ускладнюється: скінченність людського життя викликає страх і негативні думки, з'являється тривога перед невідомістю, що може призвести до тяжких нав'язливих станів, фобій або навіть психічних розладів. Щоб протистояти страху, людина звертається до діаметрально протилежного явища у вигляді сміху та чорного гумору. Висміяні, теми смерті, хвороб та нещастя втрачають свою руйнівну силу. Для дітей механізм самозахисту несвідомо реалізується в «садистських» віршиках, та історіях, дорослі ж звертаються до «темної» сторони гумору, тому подібні жарти не завжди є проявом байдужості та цинізму [14].

Висміюючи жорстоку дійсність та абсурдність реальності, людина долає страх перед невідомим, злом, трагічними подіями. Природне прагнення посміхнутися в обличчя смерті, пожартувати над «чорними» сторонам життя є одним із способів адаптації до навколишнього середовища, знаходження психологічної дистанції, своєрідне емоційне розвантаження.

Чорний гумор виконує ще одну важливу функцію – *комунікативну*, адже без емоційних проявів (позитивних і негативних) важко уявити будь-яку ефективну комунікацію між людьми. Висловлюючи емоції через почуття, людина виявляє своє ставлення як до дійсності, так і до інших людей за допомогою виразних рухів (жестів, міміки, пантоміми, інтонації голосу). Демонструючи свої переживання, одна людина впливає на емоційну сферу іншої людини, викликаючи у нього відповідні емоції та почуття. Чорний гумор сприяє вивільненню агресії, зменшенню емоційного



напруження в соціально-прийнятній формі, адже сучасна людина часто пригнічує такі негативні емоції, як злість, ненависть та агресія згідно з усталеними соціальними нормами. Навмисне вербальне приниження іншого у формі жарту, що може бути адресований як конкретній людині, так і суспільству загалом (у формі закликів або промови – прим. авт. Кузєбна В. В., Гречуха Л. О.), є, з одного боку, потужним засобом самоствердження, а з іншого, зниженням емоційної напруги [14].

Для нормального функціонування людська психіка повинна збалансовано жити як позитивними, так і негативними емоціями. Однак для сучасного суспільства характерний сильний «емоційний» голод, який важко втамувати звичайним переглядом фільмів і читанням книг. Саме тоді на допомогу приходять такі продукти медійного дискурсу, як фільми жахів, чорні комедії, ток-шоу, в яких провокаційні теми-табу виносяться на загальне обговорення, тобто все те, що може спровокувати сильні, хоч інколи й негативні емоції. Таким чином, втамування «емоційного голоду» вважається ще однією важливою функцією чорного гумору.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Чорний гумор – це унікальне явище комічного, яке сприяє подоланню страху, трансформуючи це відчуття в категорію смішного та несерйозного. Разом із тим чорний гумор може легко викликати роздратування, коли жарти стосуються табуованих у певній культурі тем.

Феномен «чорного гумору» зазнав тривалий еволюційний процес, витоки якого сягають ще часів Античності. На різних етапах становлення і розвитку чорного гумору мовознавці, філософи, соціологи, письменники, які є представниками різних генерацій, шкіл і напрямків, намагаються обґрунтувати сутність цього феномена, охарактеризувати функціональний потенціал, з'ясувати його роль у різних сферах життя як окремого індивідуума, так і соціуму загалом. Попри низку наукових праць і розгалужену систему підходів щодо вивчення феномена «чорного гумору», у сучасному мовознавстві бракує одностайності стосовно визначення зазначеного явища. Відтак це питання все ще залишається відкритим й актуальним для подальшого дослідження.

У ході дослідження було з'ясовано, що чорно-гумористичний ефект здебільшого досягається завдяки використанню стилістичних фігур і лексичних засобів, серед яких: метафора, порівняння, гіпербола, літота, зевгма, силепсис, антитеза, персоніфікація та інші.

Феномен «чорного гумору» має тісний зв'язок із психологією, з огляду на це виокремлено низку функцій, кожна з яких відіграє важливу роль для

стабільного функціонування психіки людини, серед них: самозахист, комунікативна, втамування емоційного голоду.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш ґрунтовному вивченні феномена «чорного гумору», а саме мовної специфіки чорного гумору, а також особливостей його прояву в певному дискурсі.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская Энциклопедия, 1966. 606 с.
2. Белянин В. П., Бутенко И. А. Антология черного юмора. Москва : ПАИМС, 1996. 192 с.
3. Бретон А. Антология черного юмора. Москва : Carte Blanche, 1999. 544 с.
4. Бурсова Н. В. Сонце, яке проганяє зиму з людського обличчя. Київ : Інформаційний центр ім. М. Костомарова, 2014. URL: <http://ru.calameo.com/read/002415695c9b020077304> (дата звернення: 28.12.2021).
5. Вапіров С. Ю. Лінгвокогнітивні особливості «чорного гумору» в німецькому побутовому анекдоті. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. № 66. С. 40–43.
6. Замерченко Н. И. Коммуникативные табу в немецкой и русской лингвокультурах. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Новосибирск : СибАК, 2015. № 6 (49). С. 23–32.
7. Колесникова Л. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика*. № 2 (41). 2019. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4222/1/Колесникова.pdf> (дата звернення: 13.01.2022).
8. Кузєбна В., Усик Л. Стилістичні особливості чорного гумору (на матеріалі мультиплікаційного фільму «Родина Адамсів»). *«Нова філологія»*. Збірник наукових праць. № 81. Том 1 (2021). С. 180–190. URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/505/477> (дата звернення: 15.01.2022).
9. Новітній психоаналіз Е. Фромма. URL: <https://studfile.net/preview/7793230/page:8/> (дата звернення: 15.01.2022).
10. Плеханов А. С. Популярность и актуальность черного юмора (на материале немецких анекдотов). *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика*. Москва, 2008. С. 202–207. URL: <https://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1151> (дата звернення: 25.12.2021).
11. Порівняння в літературі. *Українська література*. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2774-porivnyannya-v-literaturi> (дата звернення: 14.01.2022).

12. Силепсис. *Словопедія*. URL: <http://slovopedia.org.ua/37/53409/251572.html> (дата звернення: 11.01.2022).
13. Флеонова О. Л. Лингвостилистические и семиотические особенности американской литературы черного юмора : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Москва, 2003. 154 с.
14. Фром Е. Анатомія людської деструктивності. URL: <https://sites.google.com/site/persodzerela2semestr/home/from-e-anatomia-ludskoie-destruktivnosti> (дата звернення: 10.01.2022).
15. Чорний гумор. *Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/dic/show.php?w=343> (дата звернення: 10.12.2021).
16. Dictionary of world literary terms. Boston, United States : Basic Books, 2015. 358 p.

#### REFERENCES

1. Ahmanova, O. S. (1966). *Slovar lingvisticheskikh terminov. [Dictionary of Linguistic Terms]*. Moskva : Sovetskaya Entsiklopediya. [in Russian]
2. Belyanin, V. P., & Butenko, I. A. (1996). *Antologiya chernogo yumora. [The Anthology of Black Humour]*. M. : PAIMS. [in Russian]
3. Breton, A. (1999). *Antologiya chernogo yumora. [The Antology of Black Humour]*. Moskva : Carte Blanche. [in Russian]
4. Bursova, N. V. (2014). Sontse, yake prohaniaie zymu z liudskoho oblychchia. [The sun that drives the winter away from a person's face]. Kyiv : Informatsiyni tsestr im. M. Kostomarov. Retrieved from: URL: <http://ru.calameo.com/read/002415695c9b020077304> [in Ukrainian]
5. Vapirov, S. Yu. (2014). Linhvokohnityvni osoblyvosti "chornoho humoru" v nimetskomu pobutovomu anekdoti. [Lingvo-cognitive peculiarities of "black humour" in a German domestic joke]. *Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats – New Philology. Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia: ZNU, 66, pp. 40–43. [in Ukrainian]
6. Zamerchenko, N. I. (2015). Kommunikativnye tabu v nemeckoj i russkoj lingvokul'turah. [Communicative taboos in German and Russian linguistic cultures]. *V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedeniya i kulturologii – In the world of science and art: questions of philology, art and cultural studies*. Novosibirsk : SibAK, 6 (49), pp. 23–32. [in Russian]
7. Kolesnykova, L. (2019). Teoretychni aspekty doslidzhennia metafory. [Theoretical aspects of metaphor study]. *Linhvistyka – Linguistics*, 2 (41). Retrieved from: URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4222/1/Колесникова.pdf> [in Ukrainian]
8. Kuzebna, V., Usyk, L. (2021). Stylistychni osoblyvosti chornoho humoru (na materialu multiplykatsiinoho filmu "Rodyna Adamsiv"). [Stylistic peculiarities of black humour (case study of animated black comedy film "The Addams Family")]. *Zbirnyk naukovykh prats "Nova filolohiia" – Collection of Scientific Papers "New Philology"*, 81, Vol. 1, pp. 180–190. Retrieved from: URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/505/477> [in Ukrainian]
9. Novitnii psykhoanaliz E. Fromma. [The newest E. Fromm's approach to psychoanalysis]. Retrieved from: URL: <https://studfile.net/preview/7793230/page:8/> [in Ukrainian]
10. Plekhanov, A. S. (2008). Populyarnost i aktualnost chernogo yumora (na materiale nemetskikh anekdotov). [Popularity and currency of black humour (on the basis of German jokes)]. *Vestnik MGOU. Seriya lingvistika – Bulletin of Moscow Region State University. Series: Linguistics*, 2, pp. 202–207. Retrieved from: URL: <https://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1151> [in Russian]
11. Porivniannia v literaturi. [The Comparison in literature]. *Ukrainska literatura – Ukrainian literature*. Retrieved from: URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2774-porivnyannya-v-literaturi> [in Ukrainian]
12. Syllepsys. [Syllepsis]. *Slovopediia – Slovopediia*. Retrieved from: URL: <http://slovopedia.org.ua/37/53409/251572.html> [in Ukrainian]
13. Fleonova, O. L. (2003). Lingvostilisticheskie i semioticheskie osobennosti amerikanskoj literatury chernogo yumora. [Linguostylistic and semiotic peculiarities of American black humour literature]. *Candidate thesis*. Moskva. [in Russian]
14. From, E. Anatomiiia liudskoi destruktivnosti. [The Anatomy of Human's Destructiveness]. Retrieved from: URL: <https://sites.google.com/site/persodzerela2semestr/home/from-e-anatomia-ludskoie-destruktivnosti> [in Ukrainian]
15. Chorni humor. [Black Humour]. *Biblioteka ukrainskoi literatury – Library of Ukrainian Literature*. Retrieved from: URL: <https://www.ukrplib.com.ua/dic/show.php?w=343> [in Ukrainian]
16. Dictionary of world literary terms. (2015). Boston, United States: Basic Books, 358 p.